

Hladká, Kamila

Klement Bochořák dětem

Bohemica litteraria. 2013, vol. 16, iss. 1, pp. 89-102

ISSN 1213-2144 (print); ISSN 2336-4394 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/129582>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Klement Bochořák dětem

Kamila Hladká

*Jeden básník říká, že když chceš,
ve tmě vždycky něco uvidíš* (BOCHOŘÁK 2004: 128)

KLÍČOVÁ SLOVA:

Klement Bochořák, česká literatura, tvorba pro děti a mládež, spiritualita.

KEY WORDS:

Klement Bochořák, Czech literature, literature for children and young adults, spirituality.

ABSTRACT

Klement Bochořák for children

Between 1947 and 1961 Klement Bochořák wrote and published seven works intended primarily for child readers; these works characterize his writing in this period. This article offers an interpretation of Klement Bochořák's writing for children and young adults and explores his motivation for moving from poetry to literature for children and young adults. In addition, the study aims to place this period in the larger context of Bochořák's work as a whole and to demonstrate that the author's development was natural and harmonious rather than given by a need to comply with the demands of the regime.

Po roce 1948 bylo mnohým autorům z ideologických důvodů znemožněno vydávání textů spirituálního zaměření. Od možnosti naplňování konceptů socialistické literatury či případného odmlčení se někteří obrátili k tvorbě pro děti a mládež. Ta byla považována za méně problematickou. Podobně jako jiní (František Hrubín, František Lazecký aj.) se soustředil na tvorbu pro dětského čtenáře i Klement Bochořák.

Začal se jí věnovat už jako zkušený básník, autor desítky sbírek. Básník od samého začátku vyrovnaný, pro něhož je smrt neoddělitelnou částí života. Objevuje-li se nástin stesku, smutku, bolesti, pak láska a smíření vždy vítězí, proto mají básně laskavou, vyváženou povahu. Snad v důsledku toho je Bochořákova poezie tak pozoruhodně vnitřně vyrovnaná. Bolí-li čas pozemský, ten transcendentální nikdy. V básnické tvorbě po roce 1948 postupně narůstá melancholie, skepse, ale naděje nakonec přece jen dominuje.

Umění býti básníkem v sobě Bochořák nezapřel ani v dětských knížkách. Nacházíme tu lyrickou deskripci detailu, rytimizaci prózy nejen pomocí rýmu, hru s barvami a pro celou spirituální literaturu s tolik důležitým světlem.

U Bochořáka se nejednalo o zcela nový a radikální přechod od poezie k tvorbě pro děti. Již v básnickém díle z období válečné okupace se objevují prvky, které odhalují, že žánr pohádky, pověsti není autorovi vzdálený (viz níže).

V letech 1947 až 1961 bylo vydáno sedm Bochořákových děl, která byla primárně orientována na dětského čtenáře (*Barevná skříčka*, 1947; *Betlem*, 1948; *Hračky*, 1949; přepracované *Kouzelné hračky*, 1956; *U krále Vendelína*, 1950; *Příběhy a vzpomínky po večerech sebrané*, 1958; *Povídání o plamínku*, 1961). U knihy *Příběhy a vzpomínky po večerech sebrané* není vymezení tak jednoznačné (viz níže).

Postupně se v uvedených textech ale takřkajíc neproblematický charakter literatury pro děti a mládež zdá být v kontextu vzrůstajících dobových politických nároků naopak problematickým. Autorův obrat k tvorbě pro děti totiž na rozdíl od jiných spisovatelů nebyl s největší pravděpodobností motivován snahou vyhnout se sporům s režimními požadavky na literaturu. O tom svědčí i skutečnost, že se začal věnovat tvorbě pro děti ještě v čase relativní politické svobody.

Byť se jedná o přechod k tvorbě pro dětského čtenáře, kde bychom zejména od roku 1948 očekávali rezignaci na duchovní rovinu, objevuje se nejen explicitně vyslovovaný Bůh jako zásadní konstanta všeho bytí, ale i hlouběji propracovaná transcendentální rovina. Autorovo dílo tedy bylo nejspíš vedeno prostou skutečností, že se stal Bochořák otcem.

Roku 1942 se manželům Bochořákovým narodil syn Jan, v roce 1945 Magdaléna a v únoru 1948 Tomáš. Do Bochořákova života tak vstoupilo nové téma, jež autor reflektoval i literárně. U některých textů je evidentní, že nejsou vlastním dětem pouze dedikovány, ale že vznikly právě jim pro radost a často i ze zkoumání chování dítěte samého.

Roku 1947 tak Bochořák píše skepticky úderný text *Věrný podzim*, zahrnutý do sbírky *Poutník*, a zároveň soubor krátkých příběhových próz s tematikou dětského života *Barevná skříčka*.

V době vzniku *Barevných sklíčků* bylo autorovu prvorozenému synovi pět let. Bochořák mu knihu nejen dedikoval, ale nechal malého Jeníka do mnoha příběhů knihy přímo vstupovat.

Jak může evokovat už název souboru, v celé knize má důležité postavení světlo a barvy. Každá hračka, každá drobnost má svou barvu stejně tak, jako mají svou barvu chvíle radosti, které dětem hra přináší. Pestrost všeho dokážou nejintenzivněji vnímat jen děti, protože právě jejich duše je tolik naivně zvědavá a otevřená všemu zdánlivě všednímu, pro dospělého mnohdy neviditelnému.

„A není veselost i naším skrytým pokladem? Sledovali jsme v kaleidoskopu rozmarných hodin obrazce dětských her, kde střídá se bezpočet proplétajících se barevných chvil“ (BOCHOŘÁK 1947: 133).

Šestnáct próz s tématem dětského poznávání světa a her se odvíjí v souladu s přírodním rokem, od nového zrodu v období jara až k odpočinku a spánku v čase zimy (Jaro, Jarní pohádka, Letní pohádka, Podzimní hra, Zimní pohádka o zelené krajině, Zimní hra aj.). Celý soubor je pak rámcován prózami s vánoční tematikou. V několika názvech jednotlivých příběhů se ne náhodou vyskytuje slovo pohádka. Autor v rámci literatury pro děti a mládež mísí žánr příběhových próz na náměty z dětského života s žánrem pohádky. Jen skromně se objevují ve vyprávěních pohádkové bytosti (víla, král), zato však se dětským postavám dějí nadpřirozené věci. Pohádkovost pak spočívá zejména ve zcela přirozeném přijímání těchto skutečností, mnohé věci jsou personifikovány, fantastické je zobrazováno jako reálné.

„Bedřiška vykřikla: ‚Chci léto!‘ A ráz, dva, a zas dokolečka dokola! Co to? Žádná zem pod nohama, však cosi jemného a řídkého. Pohlédly dolů a viděly pod sebou oblohu nebeskou. Kolem ostrůvky bílých obláčků, nahoře vlaštovky a pěnkavky. A ten pokřik zpěváků!“ (IBID.: 25)

Nebo se objevuje další obvyklý postup v literatuře pro děti, totiž že reálné se proměňuje v pohádkové pouze v očích postavy dítěte, které je této události přímým účastníkem.

„A v tom okamžení se stala s poštovským vozem náramná změna. Nebyl už na kolech, šinul se zvolna a vznešeně jako koráb. Kam Tomáš dohlédl, rozléval se ne už obzor se sulíkovským kostelíkem a lesem, ale velebná mořská hladina se sivým nebem. Tomáš sedí v podpalubí, nevidí vpředu pana Slezáka v dlouhém skořicovém kabátě a čepici se žlutým knoflíkem. Je z něho kapitán rozbrázděné tváře“ (IBID.: 86).

Barevná sklička otevírá a uzavírá vánoční příběh, v němž prostřednictvím jesliček umístěných v jedné moravské světnici nechává vypravěč o Štědrém večeru vstoupit dětské postavy do biblického příběhu příchodu Jezulátka.

Vánoční příhody opírající se o dětské poznávání narození Krista, tedy o skutečný základ radosti, času slavnosti, jež má vánoční čas přinášet, rozvíjejí další vyprávění. Ta jsou v chronologickém sledu tematicky vymezena ročními obdobími, která nabízejí dětem různé hry. Na přání dětí se pak tento čas proměňuje. Duchovní dědictví, s nímž je čtenář seznamován v první a poslední próze, prostupuje i další texty souboru. Autor nerozvíjí spirituální rovinu, jak jsme zvyklí z jeho poezie. Přesto je tu však Bůh přítomen jako nejvyšší konstanta všeho bytí, sem tam se objeví v motivu Boží duhy, velikonočního kříže, Boží přírody atd., čímž je dětem v duchu křesťanské tradice jemně a nenásilně vkládáno do mysli a do srdce, že vše stvořené pochází od Pána a zaslouží si náš dík. Stvořené je pak provázeno láskou a radostí stejně jako vše staré a vetché, co si žádá vděk a péči. Děti jsou vybízeny k víře, ale i k lásce k domovu, rodu, tradici a národu. V některých pasážích se objevuje didaktičnost, která může působit až moralistně.

„Jenže chyba lávky! Neustále šťastný a spokojený může být jen v království nebeském. Tam je zahrada s nejsladším ovocem, krása tisíceřých barev a vůní. A naše příroda je jen zrcadlem, v němž se odráží spanilost nebeská. Je jen maličkým dílem horní krásy, ale taky nikde jinde než v ní zrcadlo toto nespátřujeme. A poněvadž příroda je na světě všude (velkých měst je vlastně dohromady velmi málo), skoro v každém jejím koutku lze uvidět malinký kousek nebe. V nebi jsou andělé, tedy i na zemi jich asi trochu bude. A vskutku! Jsou to tvoji rodiče“ (IBID.: 45).

Příběhy jsou místy rytmizovány, jsou prostoupeny dětskými říkadly a písničkami, čímž mohou nepochybně zvýšit pozornost dětského čtenáře. Naproti tomu eliminace děje a jeho střídání bohatými lyrickými deskripcemi ji může oslabovat, byť se jedná o velmi poetické popisy.

„V mlhavém dni hoří světélka. Všechno je jako v bavlne tiché a pro zimu po domácku upravené. Zima nakrátko odešla, ačkoliv tohoto dne bývala zlá, křišťálová a příslovečná. Dnes pod mlhou hoří světélka. Ráno vypadá jako unavený mládenec za pecí“ (IBID.: 122).

Vnímání vyprávění mohou narušovat i dějové odbočky, které někdy příběh tříští do několika dalších, menších příběhů. Dětský čtenář, nevědomě vyžadující jednoduchou a jasnou dějovou kostru, se tak může ve vyprávění ztratit. Co se

týče próz pro dětského čtenáře, podařilo se toto riziko Bochořákovi zcela překonat později v *Kouzelných hračkách*.

Narativní perspektiva se proměňuje i v rámci jednoho textu. Vypravěč, stojící jakoby vševědoucne nad příběhem a rozvíjející děj er-formou, se nečekaně často stává součástí některé příhody a plynule přechází ve vyprávěcí ich-formu, záhy pak v du-formu, již často zapojuje dětského čtenáře do vyprávění, ale také sám vstupuje do postavy Jeníka.

Barevná sklíčka jsou nejen tematicky, ale i stylisticky koncipována velmi čistě a jemně. Prózy jsou prostoupeny milými, křehkými obrázky z dětského života, které jazykově rozvíjí deminutivní vyjadřování. Ne však hloupé, jež by mohlo vyvolávat zdání prvoplánové mazlivosti: Bochořákovo využívání deminutiv stylisticky adekvátně podtrhuje charakter harmonie z dětského radostného prožívání. Malému čtenáři přizpůsobuje autor i syntax. Volí jednoduché věty, případná souvětí jsou složena z kratších vět. Bochořákova vyprávění jsou tak určena nejen dětem, ale zároveň působí, jako by z dětského světa přímo přicházela. Fabule je často vedena jakoby asociativností, postupovanou metaforickými obrazy, která zanechává dojem pestré přerývanosti vjemů dítěte.

Další knihou určenou zejména dětskému čtenáři je rytmizovaná próza *Betlem*. Ta byla vydána k Vánocům 1948, záhy však byla stažena z prodeje. Jako jedna z mála Bochořákových knih byla vydána znovu, a to v roce 1993. Příběh o narození Ježíška a k tomu se pojící radosti lidu ze symbolického každoročního nového příchodu Spasitele nemohly vyhovovat dobovým politickým nárokům. Bochořák chtěl *Betlemem* podobně jako rámcovými prózami *Barevných sklíček* vnuknout dětem skutečný smysl Vánoc, založený na křesťanském duchovním dědictví. To však bylo v rozporu s tendencemi nastolenými komunistickým režimem. Je proto logické, že díla zaměřená nábožensky neměla později šanci na vydání.

Rytmizovaná próza *Betlem* vykazuje příbuzné znaky s textem *Křížová cesta* (1976). Nevinné dětské vnímání příchodu Ježíška v prvním textu je střídáno výpovědí o ukřižování, které je protknuto tíživou cestou jedince našeho času, jenž si nese i svůj kříž.

Aby se autor přiblížil dětskému čtenáři co nejvíc, využil místy postupů rytmi-zace (rým, volba slov, intonace aj.).

„Vlk divoký, páv ze dvora, králík rudooký, i sova přilétla se shora. Okuláry svoje vyvaluje, houká, že Ježíška miluje. U té skalky na bidélku sedí motýlek, slavíček k němu přisedá, Pánu Bohu pěje trylek. I jakýsi malý brouček opustil svoji líchu, chlapečkovi na polštářík vleče lístek z květnatého kalichu“ (BOCHOŘÁK 1993: 8–9).

Obdobným postupem jako v textech *Barevných sklíček*, tedy prostřednictvím jesliček umístěných v moravské světnici, je formován jednoduchý příběh o Jezulátku i zde. Vypravěč nepředává pouhé informace o této události, do příběhu jsou zasazeny i dětské postavy, které se na výstavbě betlému podílejí a které očima nejmenších reflektují jednotlivé postavičky, zvířátka atd., aniž by čtenář upozoroval, že již nastal přechod k samotnému vyprávění o narození Ježíška.

Dětsky naivní reflexe dění v jesličkách často vytváří asociativní rytmizované obrazy formované jakoby nadšenými dětskými postřehy. V Bochořákově *Betlemě* proto nenajdeme pouze zvířátka, která bychom hledali v krajině Ježíšova narození. Bochořákův *Betlem* patří všem a patří hlavně dětem, proto nevíta Ježíška pouze dromedár, ale i ježek, husa a pes Oříšek.

Autor celou událost narození Krista idealizuje. „Ježíšek voní po koupeli, Panna Maria a svatý Josef celí veselí“ (BOCHOŘÁK 1993: 7). Zároveň však próza vybízí k uvědomění, k vlastenectví. Světlo z nebe, jež musí najít každý sám v sobě, má pak člověku pomoci v naději, že za rok se nám Kristus zase znovu „narodí“ a že tedy jednou budeme spaseni i my, budeme-li pevní ve víře.

„Dobří služebníci Dítka něžného přišli jemu za sebe a za nás slibovat, že se budem spolu všichni milovat. Nesli korouhev svatého Václava. Slíbili Kristu na čest praporce toho, že nebude Čecha jednoho, jenž by láskou nezasloužil si své vlasti práva“ (IBID.: 7).

Bochořákovu idealistickému záměru dobře a právě téměř dětskýma očima porozuměl malíř František Bílkovský, který svými realisticky idylickými ilustracemi dodal próze další rovinu. Korespondencí textové a obrázkové stránky je tak umocňován intuitivní obdiv ke zdánlivě prostým, obyčejným věcem. Při četbě *Betlema* pak máme často pocit, jako bychom slyšeli skutečný dětský smích. Knihu tak vedle *Příběhů a vzpomínek po večerech sebraných* řadíme k tomu nejlepšímu, co pro děti napsal.

Rok po vydání *Betlema* a jeho následném stažení z prodeje vychází další Bochořákova kniha určená dětskému čtenáři, *Hračky* (1949). Postava Bochořákova malého syna Jeníka je tu střídána dcerou Magdičkou. Poprvé se tu objevuje situace, která přetrvává v Bochořákově díle i v padesátých letech, a to eliminace transcendentálních motivů textu. Duchovní rovina díla se však nikdy nevytrácí zcela, buďto je omezena, nebo se přesouvá do druhého významového plánu.

„[...] A pomodli se za starého lotra. Děcko se za něho pomodlilo k Panně Marii, hvězdě mořské, a za nedlouho začala bouře na moři“ (BOCHOŘÁK 1949: 65).

I v této ukázce můžeme sledovat to, co jsme zmínili v úvodu kapitoly o tvorbě pro děti a mládež, totiž že Bochořákovy dílo určené právě dětskému čtenáři zachycuje duchovní rovinu odlišně, než jak se s ní setkáváme v poezii. Nenacházíme tedy spirituální rozměr díla vybízející k vlastní duchovní meditaci, ale konkrétní uvedení postav Boží rodiny. To má dětského čtenáře vybízet k uvědomění si Božího řádu a k víře.

V *Hračkách* s ilustracemi Věry Fridrichové otevírá autor postupně téma nejen hraček, ale i zdánlivě obyčejných věcí. Ve více než třiceti prózách, zaměřených vždy na jeden předmět, tak nevypráví pouze o hračkách, ale i o věcech každodenní potřeby (džbáněk, košíček, hodinky atd.). Na mysli nám tak vystávají Nezvalovy *Věci, květiny, zvířátka a lidé pro děti* (1953), které podobně jako Bochořákovy *Hračky* ukazují, že dítě si může hrát vždy a všude, a rozvíjí tak dětskou imaginaci.

Jednotlivé prózy svým obsahem charakterizují pokaždé jednu konkrétní věc, dětskýma očima poukazují na drobnosti, jichž si už dospělý často nevšimá, proto je také lecjaká věc personifikována. Mnohdy pak rozvíjí příběh, kterého je dětská postava součástí. Vypravěč děti oslovuje, zapojuje do hry. Především začátky některých próz, ale i další úseky jsou rytmizovány jednoduchým rýmem, který vyvolává dojem dětského říkadla.

„Psst! Anča tančí. Kašpárek jí tluče na bubínek, na housle jí hraje Marbulínek. Hodiny se podivily, až se z toho zastavily. Malá Anča dřevěná, kloboučkem a sukni zdobená. Hola! Kolébá se v bocích jako živá, všechno se to na ni ve světlnici dívá. Šusty, šusty, klepy, klepy, pozor, Ančo, ať nic nerozbiješ, ať nemáme z hraček samé střepy!“ (BOCHOŘÁK 1949: 12)

V *Hračkách*, ale i v jiných Bochořákových knihách pro dětského čtenáře se odráží autorovo pozorné zkoumání chování a řeči těch nejmenších. Pokud nehovoří vypravěč, který například vzpomíná na své dětství, je vše nahlíženo jakoby dětskýma radostně naivními očima a je to tak často i líčeno.

„Naložíme písek, kaménky pro panáky i panenky. Ale to to skřípá, až se dvorek třese, i ta lípa, až se tamhle na výsluní kotě probudilo. Ani jsme se nenadáli, na vozeček vyskočilo. No, trochu už to bylo. Ale nebojte se, my se hněme, Magdičku tam přitáhneme. Ona se zlobila: ‚Já bych se svajija.‘ Ohnala se ručkou po kotěti, aby dolů slezlo, že už se dost dlouho vezlo. Magdička malá svěhlavička byla. ‚Já bych to vyklopíja.‘“ (IBID.: 17–18).

Pochopitelně právě tu se u Bochořáka poprvé objevují okasionalismy. Autorovo dílo zůstává vždy velmi konzervativní tvarově i obsahově, Bochořák se

nikdy neuchyluje k experimentování, byť pouze ve hře s tvorbou nových slov. V *Hračkách* však jejich výskyt není nepochopitelný, neboť tato slova odposlouchal nepochybně rovněž ze světa těch nejmenších.

V *Kouzelných hračkách* z roku 1956 se autor k výše zmiňované knize vrací. Nyní s ilustracemi Richarda Bláhy vycházejí prózy z předešlého souboru v přepracované podobě. Co do obsahu nacházíme opět přes třicet obrázků hraček a věcí, některé vypustil, jiné přidal.¹ V základu však Bochořák provedl redukci obsahu jednotlivých příběhů, některé obměnil, eliminoval dějové odbočky, čímž se mu podařilo vytrýbit dějovou koncepci a ve výsledku dosáhnout působivějšího obrazu jednotlivých hraček a věcí.

Např. srov. závěrů próz *Anča tančí*:

„Ťukla loktem do nohy stolu, stůl se nahnul, zapraskal. Pravá noha povídala: ‚Skočíme si spolu.‘ Ale Anča točí se jak frkačka dál. Povídá jí: ‚Ty jsi velká a já malá, já bych se o tebe polámala.‘ Ale kdo se motá pořád dokola, nesmí se bát, když na něho někdo zavolá. Právě spadly klíčky do světničky. Visely jedním klíčkem v dírcu u kliky jen tak na vlásku a posunovaly se, posunovaly se, až vypadly. Cinklo to, až se kohoutkovi vzadu zlaté peří začepějílo. Malá tanečnice se lekla, Kašpárkovi vypadly paličky, Marbulínkovi housličky, kulička se s počítadlem smekla, utichl pokoj celičký. Jen skládací kostky zůstaly pohromadě jak jablka na stromečku v sadě. Kostky jsou tvrdé hračky, mají dvanáct hran a osm rohů, tak hned se neleknu“ (IBID.: 12–13)

„Ťukla loktem do nohy stolu, stůl zapraskla a jeho pravá noha povídala:

‚Skočíme si spolu.‘

Ale Anča jí odpověděla: ‚Ty jsi velká a já malá, byla bych se o Tebe polámala.‘ A tančila dál sama“ (BOCHOŘÁK 1956: 11).

Nacházíme tu tedy literární obrázky, které jdou svým obsahem vždy k tajemství hraček a věcí kolem nás, odkrývají vazby, o nichž by dospělý běžně těžko uvažoval. Někdy jsou prózy vystavěny na vnější i vnitřní charakterizaci předmětu, jindy jsou věci rovnou uvedeny do krátkého děje, kde jsou charakterizovány prostřednictvím svého personifikovaného jednání.

1) V *Hračkách* je 32 próz, z nichž text Houpací kůň, Živá hračka, Koule, a co v ní bylo, Loutky, Autíčko, Totem do souboru *Kouzelné hračky* autor nezahrnul. *Kouzelné hračky* obsahují 34 próz, z nichž texty A teď jedna pohádka, Labutě, Za dobré vysvědčení, Jarní překvapení, Dřevěná kytička, Dva dárky pro děti vznikly až pro tento soubor.

Bochořák chce těmito svými medailonky ukázat, že člověk si může hrát vřady a všude a že i zdánlivě všední věc si zaslouží naši pozornost, protože do ní někdo vložil kus své práce.

Pohádkový soubor *U krále Vendelína* vychází s ročním časovým odstupem od vydání *Hraček*, tedy roku 1950. Vrátime-li se k Bochořákově motivaci psát knihy pro děti a mládež, musíme upozornit, že ani zde nebyla expozice Boha jako nejvyšší konstanty eliminována zcela. Objevují se lidová povzdechnutí Ach Bože, přišel si pro ni Bůh atd. Byť se jedná v kontextu celého autorova díla o minimální zmiňování Boha, může působit překvapivě, že kniha nepodlehla cenzurnímu tlaku a byla vydána.

Pohádkový král Vendelín je ústřední postavou první a poslední pohádky, jeho příběh tak otevírá a uzavírá tento soubor, objeví se i v několika prózách. Ty autor řadí do souboru, který v rámci knihy označuje jako Vendelínovy pohádky a kratochvíle. Máme tedy pocit, jako by nás Vendelín provázel celou knihou.

Některé prózy plně odpovídají žánru pohádky. Avšak i Bochořákovy pohádky jsou laskavější, než je pro pohádku obecně typické. Zlo v jeho pohádce nemusí být napravováno, ani ničeno, často se vůbec neobjevuje, a pokud ano, tak ve velmi mírné formě, kde postačí drobná výchovná náprava. Žánr pohádky autor naplňuje zejména obsazováním fantastických postav (duch, víla, bludička, trpaslík, strašidlo, kostlivec, Hloupý Honza, plivník, meluzína, Bílá paní, Golem, vlkodlak, Krakonoš atd.). Neživé předměty a zvířata jsou personifikovány, dějí se zázračné události a jsou líčeny jako reálné. Děje se odehrávají v neurčitém čase, na smyšleném místě, které nemá blíže určenou lokaci (např. hrad Tintagel v bájném Irsku). Autor si tu pohrává se jmény a názvy (velkoprinč Dudlimudli, císař Karel Růžový, Klinkanela, rod Mečivítrů, Holandrie atd.).

Tyto pohádky se tematicky opírají o setkání Klinkanely a Vendelína, jejich svatbu, o příběh se strašidlem, které proleze klíčovou dírkou. Mnoho autorů se inspirovalo dílem Lewise Carrolla *Alenka v kraji divů a za zrcadlem* (1865). Tomuto námětu se nevyhnul ani Bochořák v příběhu o chlapci, který se díky spánku u stromu s vykotlanou dírou dostane do pohádky. Do děje svých pohádek autor často uvádí postavy obecně známé (Bílá paní, Krakonoš atd.), otevírá příběh Hamleta a Ofélie, nikoliv však tragický, jak jej máme v povědomí ze Shakespeara *Hamleta, královice dánského* (1601).

Bochořák se snaží svými příběhy dětskému čtenáři přiblížit i jinou literaturu, s níž se patrně jako chlapec setkal a k níž choval obdiv (Baron Prášil, Robinson Crusoe, Verneovky atd.). Někdy poučně poznamenává, jak se co vyslovuje. Tyto

dějové odbočky ale naopak mohou působit dojmem tematické předimenzovanosti a neadekvátnosti. Několikrát se tu proto autorovi nepodařilo koncipovat prózu, jíž by naplnil daný žánr čistě a docela. V pohádce, která má mít jednoduchou a jasnou dějovou kostru, se tak nejen dítě, ale i dospělý může ztratit a není si v každé chvíli jistý, o čem příběh vlastně je.

Vendelínovy pohádky a kratochvíle zahrnují vedle pohádek i texty, které se pohybují na pomezí moderní pohádky a prózy s tematikou dětského života (např. Pohádka o knížkách). Zejména tam je dětský čtenář vybízen k poslušnosti, pozornosti, píli atd.

„Ale hošík, její bratr, jí s učením pomáhal a vydařila se z ní dobrá žákyně. A hoch zatím vychodil školu a vyučil se učitelem. Jednou svým žákům přinesl ukázat toho červeného panáčka a všecko jim o něm vyprávěl, tak jak jsme to slyšeli v této pohádce“ (BOCHOŘÁK 1950: 46).

Vedle pohádek se tu Bochořák lidové slovesnosti přiblížil v některých prózách připomínajících pověsti, tím předznamenal *Příběhy a vzpomínky po večerech sebrané* (1958). Na rozdíl od pohádek je v těchto prózách lokalizace zkonkrétnována. Děj bývá zasazen na Vysočinu, kde se tyto příběhy, jež mohou mít reálný základ, předávají ústně po desetiletí a třeba i po staletí.

V čase politického uvolnění, téměř po osmi letech, vyjma přepracovaných *Hraček*, vychází kniha próz *Příběhy a vzpomínky po večerech sebrané*. Radíme ji sice do textu o tvorbě pro děti a mládež, určení dětskému čtenáři však není tak jednoznačné jako u předchozího zmíněného díla.

Strašidelnými, sentimentálními a dobrodružnými příběhy se tu autor přiblížil knížkám lidového čtení, čímž chtěl nepochybně oslovit nejen děti, ale i dospělé. Jsou to pověsti pojící se zpravidla k Moravě, ke konkrétním místům Bochořákovy Vysočiny, odkud vzešel jeho rod, která důvěrně zná a kde tato vyprávění vyslechl. Ta se předávala z pokolení na pokolení za dlouhých zimních večerů a letních nocí, kdy se sedávalo před chalupou. V prózách, kde ožívají tajuplné příběhy o rytířích, loupežnících a o vraždách, s postavami hejkala, čarodějky, čerta, hastrmana, bludičky, ďábla atd., se odvíjejí děje, které svou vnějškovou dramatickostí a trvalou atraktivitou tématu vedly patrně k tomu, že se knize v rámci celého Bochořákova díla dostalo vyšší pozornosti než jiným dílům. Odhalil tu, že je nejen básníkem spirituálně zaměřených veršů, ale i vypravěčem napínavých tajemných příběhů a pověstí s kompozicí naplňující daný žánr. Využil také svůj bohatý jazyk, který zde osciluje mezi lyrickým a prostým líčením.

„Toho času nastal máj, krásy čas, a před prvním májem jasná noc. Bude Filipa a Jakuba, to se zas bude něco dít, říkali. Šel jsem tenkrát na procházku, na Milenkách se ten kopec jmenuje. Jdu, a najednou ztratím cestu. Tuto kotlinu bych ještě znal, ale kam se z ní vyleze, to se mně začalo jaksi plést – – –

Všecko jak z modravé křídy, pohled na městečko pryč, les Chocholík pryč, a jen to stoupalo do vrchu, jsouc ozářeno sinným ohněm. V povětří jisker jak smetí a mezi tím staré baby a každá na koštěti, samá Adéla. Šššššš! A hej, jacísi zakuklenci házeli smolnatými košťisky, a kam to spadlo, zsršel ze země ohnivý keřík“ (BOCHOŘÁK 1958: 77–78).

V roce 1998 byla z knihy jedna próza zahrnuta do výboru *Štědrovečerní návštěva*, rok nato vyšel samostatně příběh O Modrovousovi a v roce 2004 se podařilo vydat výbor *Ohnivá noc. Tajemné příběhy a pověsti z Moravy*.²

Jak jsme uvedli, v předchozí analyzované knize je pohádkové zlo, které bývá ničeno, případně napravováno, obsaženo pouze v mírné formě. Naproti tomu tyto příběhy působí někdy až děsivě nejen svou tematikou s motivy strašidel a mordů, ale i způsobem vyprávění. Vypravěč sice vstupuje do svých příběhů, jako by jich snad spoustu i sám zažil, ale nikterak je nekomentuje. Smutných událostí nelituje, nad veselými nežertuje, předává je jako to, co se stalo a co se mělo stát. Baladický spád některých textů nápadně připomíná Erbenovu *Kytici*. Znovu se tu po letech zmiňuje Bůh, který dává všemu řád, je zdůrazňován význam dědictví rodu, spříznění mrtvých a živých a spojení života a smrti jako věčného kruhu. Na rozdíl od pohádky je však zlo potrestáno, i když, jak tomu u Bochořáka bývá, opět laskavým způsobem. Zlo není zničeno protikladným nositelem dobrých vlastností, ale je potrestáno sebou samým, přemítáním o vině, vnitřním šířením atd.

„A vidíte, že ten kříž uprostřed je nejvyšší. Ten patří nevěstě, co zavdala tu strašnou příčinu. A dále vidíte, že tento levý kříž od kořene uhnívá. Pod tím spí vrah, zároveň sebevrah, to uhnívání znamená jeho vinu. A tak zde všichni leží a devět křížů je střeží. Kříže dřevěné, okolními mistry stavěné“ (IBID.: 24–25).

Autor chtěl knihou jistě nejen pobavit čtenáře z okolí Vysočiny, který ve starých strašidelných, ale i šťastných vyprávěních hledá folklórní, snad smyšlené, snad trošku pravdivé dědictví svého kraje, ale především zachytit svět, v němž vládne řád a v němž vítězí dobro.

2) Do souboru *Ohnivá noc. Tajemné příběhy a pověsti z Moravy* není zahrnuto jedenáct původních próz (Co se mně jednou stalo; O jednom řezníkovi; Co vím od maminky; Válečné strašidlo; Povídka o prázdné světnici; O Modrovousovi; Víry; Karla a Rudolfína; Jednou; Ze starého kalendáře; Dva malí).

Poslední titul, který jsme spíš jen pro úplnost zařadili, je zdravotnický letáček pro děti, *Povídání o plamínku*, vydaný roku 1961 Jihomoravskou krajskou ústřední zdravotnickou osvětou v Brně. Letáček rozdáváný po dětských nemocničních odděleních je delší básničkou, která má svými verši didakticky vnuknout, že oheň není pro děti na hraní, protože jim může ublížit, a že má lidem sloužit.

„Ó, buďte s ohněm opatrní!

Jiskra – plamen – požár – neštěstí!“ (BOCHOŘÁK 1961: nestránkováno)

V básničce je obsažená několikatematická výchovná rovina, plynoucí z příběhovitosti textu. Sestra je nepozorná při hlídání bratříčka, a tak se bratříček popálí, sestra mu spěchá pomoci, je roztržitá, a proto se opaří.

Básník se drží velmi jednoduché koncepce dvouveršových strof naplňovaných ženským rýmem planým a v rámci vyššího celku sdruženým. Násilné naplňování předem daného rýmového schématu, které jsme vytkli některým Bochořákovým básním, zde naopak funguje poměrně adekvátně díky tomu, že cílovým čtenářem je dítě. Jednoduchost, srozumitelnost jsou tu na místě. Nejmenší by tak měl obsah zaujmout, měli by si jej zapamatovat a tvarová stránka by měla svou rytmickou jednoduchostí působit na dítě líbivě, když už je zaměřená výchovně.

„Oheň nemá lidi soužit,

ale jim vždy sloužit“ (BOCHOŘÁK 1961: nestránkováno).

Nebereme-li plně v potaz poslední uvedený text, vytvořil Bochořák během jedenácti let (1947–1958) šest knih pro děti a mládež. V daném čase se nevěnoval jiné tvorbě, teprve po deseti letech se navrácí s poezií pro „dospělého“ čtenáře.

Básnická sbírka *Cesty a zastavení* (1958) částečně vykazuje kontury dětské literatury. Povrchně bychom toto gesto mohli interpretovat jako záměrné, tedy aby byla sbírka skutečně vydána. V básníkově díle však nenalezneme žádný kalikul a již v tvorbě z válečného období můžeme sledovat prvky, které plně rozvinul zde. Příklon k rodnému kraji, nárůst příběhovitosti, inspiraci *Kouzelným dobrodružstvím* Henriho Alaina-Fourniera, rozvíjení motivu vzpomínky můžeme sledovat již od sbírky *Žluč a víno* (1938). Verši tu básník otevírá tajemné příběhy, mýty, pohádky, kde motiv hledání představuje trvale skrytý transcendentální podtext nalézání duchovních jistot. Spirituální rozměr je tedy skry-

tý pod povrchem, explicitně je tu zastoupen minimálně, čímž se básně odlišují od předchozích.

V tomtéž roce jako *Cesty a zastavení* napsal Bochořák sbírku *Básně pro velké děti*, vydaná však byla až po šesti letech (1964). Ze závěru předchozí sbírky sem plynule přecházejí pesimistické tóny. Chlapecké snění ulpívající v minulosti krajiny dětství jako v časoprostoru jistoty je tu opuštěno a zásadní kategorií času se stává přítomnost i se svou hořkou zkušeností. Ve stejném roce rozpracovává i *Idylicon*, který však zůstává do roku 1969 v rukopise.

Jak jsme postupně sledovali, autorův příklon k tvorbě pro dětského čtenáře nebyl veden záměrem vyhnout se sporům s režimními nároky na literaturu. Ani v pozdější tvorbě se totiž duchovní dědictví z textů nevytrácí zcela. V knihách rozvíjí v socialismu často tabuizované téma smrti. Tu staví na roveň životu jako jeho plnou součást. Bochořákovo zaměření na literaturu pro děti si tedy vykládáme jako prostý důsledek faktu, že se stal otcem, jak jsme již uvedli. Případná námi nevyučitelná obava z politických problémů se však nepochybně vztahuje k tomu, že Bochořák v tvorbě pro děti a mládež našel další stupeň naplňování harmonie. Dále bychom mohli uvažovat o možném předznamenání vyčerpání, pramenícího z trvalého, nepřilíš velkého zájmu o jeho dílo.

Jestliže byl Bochořák zapomínaný jako básník, ještě víc byl opomíjen jako prozaik, publicista, ale i jako autor tvorby pro děti a mládež. Dobová kritika se jeho dílu pro děti nevěnovala vůbec, v tomto směru se dostalo autorovi jisté rehabilitace v posledních dvaceti letech díky Luise a Ester Novákovým. Širší veřejnost Bochořákovo dílo téměř nezná, jeho dětské knížky už vůbec ne. A je to škoda, protože pokora jeho života, síla tradice, sepětí živých a mrtvých, symbolika přírodního koloběhu, víra ve staré příběhy a pohádky by mohli být výzvou nejen pro děti, ale i pro dospělé.

PRAMENY

BOCHOŘÁK, Klement

1947 *Barevná sklička* (Brno: Družstvo Moravského kola spisovatelů)

1949 *Hračky* (Brno: Rovnost)

1950 *U krále Vendelína* (Praha: Vyšehrad)

1956 *Kouzelné hračky* (Praha: Státní nakladatelství dětské knihy)

1958 *Příběhy a vzpomínky po večerech sebrané* (Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství v Havlíčkově Brodě)

1961 *Povídání o plamínku* (Brno: Jihomoravská krajská ústřední zdravotnická osvěta)

1993 *Betlem*. Vydání druhé (Třebíč: Arca JiMfa)

1999 *O Modrovousovi*. Vydání druhé (Svitavy: Trinitas)

2004 *Ohnivá noc. Tajemné příběhy a pověsti z Moravy* (Třebíč: Blok)

ALAIN-FOURNIER, Henri

1974 *Kouzelné dobrodružství. Veliký Meaulnes* (Praha: Mladá fronta)

LITERATURA

ČEŇKOVÁ, Jana a kol.

2006 *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury* (Praha: Portál)

CHALOUPKA, Otakar – NEZKUSIL, Vladimír

1973 *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury I.* (Praha: Albatros)

1976 *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury II.* (Praha: Albatros)

1979 *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury III.* (Praha: Albatros)

NEZKUSIL, Vladimír

1983 *Studie z poetiky literatury pro děti a mládež* (Praha: Albatros)

NOVÁKOVÁ, Luisa

2004 „Básník pro velké děti. Dětství v díle Klementa Bochořáka v padesátých a šedesátých letech“, in *Literatura určená k likvidaci II.* (Praha: Obec spisovatelů), s.71–76